

De la socialització al desagrupament: cinc anys d'Indústria Làctia a Barcelona 1936-1941¹

Jordi Viader i Riera (Universitat Ramon Llull)

Resum / Resumen / Abstract

El treball fa un repàs a l'evolució de la indústria làctia a Barcelona entre 1936 i 1941. Després d'explicar les característiques del sector abans de la rebel·lió militar del 19 juliol de 1936, comenta l'impacte de les iniciatives col·lectivitzadores sindicals de primera hora, la ordenació legislativa posterior i la definitiva intervenció governamental, tant en l'àmbit de la indústria, com en el comerç. En aquest sentit s'analitzen amb més detall els casos concrets de la S.A. *Letona* i la *Cooperativa Integral Vaquera-Lletera de Barcelona*.

Entre 1936 i 1939 la creació d'una *Industria Láctea Socializada* -sota control de la CNT-AIT- que agrupava la pràctica totalitat de les empreses làcties, va provocar una dràstica reorganització del sector i la introducció de rutines productives innovadores. Posteriorment entre 1939 i 1941 la *Comisión Desagrupadora de la Industria Láctea* es va encarregar de desfer tota l'obra col·lectivitzadora i retornar les indústries i els comerços als seus propietaris anteriors. Una tasca no exenta de conflicte, que va evidenciar l'existència de lluites internes entre sectors del mateix Règim per fer-se amb àrees concretes de poder polític i de domini econòmic.

El trabajo repasa la evolución de la industria láctea en Barcelona entre 1936 y 1941. Después de explicar las características del sector antes de la rebelión militar del 19 de julio de 1936, comenta el impacto de las iniciativas colectivizadoras sindicales de primera hora, la ordenación legislativa posterior y la definitiva intervención gubernamental, tanto en el ámbito de la industria como en el del comercio. En este sentido se profundiza en los casos concretos de S.A. *Letona* y la *Cooperativa Integral Vaquera-Lletera de Barcelona*.

Entre 1936 y 1939 la creación de una *Industria Láctea Socializada* –bajo el control de la CNT-AIT- que agrupaba la práctica totalidad de las empresas lácteas, provocó una drástica reorganización del sector y la introducción de rutinas productivas innovadoras. Posteriormente entre 1939 y 1941 la *Comisión Desagrupadora de la Industria Láctea* se encargó de deshacer toda la obra colectivizadora y devolver las industrias y los comercios a sus anteriores propietarios. Una labor no exenta de conflicto, que evidenció la existencia de luchas internas entre sectores del mismo Régimen para conseguir áreas concretas de poder político y de dominio económico.

The article focus on Barcelona's milk industry between 1936 and 1941. After explaining the characteristics of the sector before the military rebellion of July 19, 1936, it comments the impact of first collectivisation initiatives, the subsequent legislative ordination and the final governmental intervention, as in the industry as in the commerce. Focusing in the concrete cases of S.A. *Letona* and *Cooperativa Integral Vaquera-Lletera de Barcelona*.

Between 1936 and 1939 the creation of a Milk Industry Socialized –under the control of CNT-AIT- that grouped the practical totality of the milk businesses, caused a drastic re-organization of the sector and the introduction of innovative productive routines. Subsequently, between 1939 and 1941 the *Comisión Desagrupadora de la Industria Láctea* took charge of undoing all the collectivisation work and to return the industries and the commerce to its previous owners. A work not exempt of conflict, that showed the existence of internal fights among own State sectors to obtain concrete areas of political and economic control.

Paraules clau / Palabras clave / Key Words

Anarquisme, col·lectivització, franquisme, Indústria làctia, sindicalisme.

Anarquismo, colectivización, franquismo, Industria láctea, sindicalismo.

Anarchism, collectivisation, Franco's regime, milk industry, trade unionism.

---

1. Aquest article és una síntesi de diversos capítols del treball de tercer Cicle "Els Viader, industrials lleterers durant la República 1931-1939", dirigit pel Dr. Francesc Bonamusa.

Introducció

Abans de juliol de 1936, a Barcelona s'hi tractaven diàriament uns 135.000 litres de llet. Aquesta quantitat fa referència a la llet que rebia algun tipus de tractament industrial, -pasteurització, esterilització, envasat, etc-, i no hi és comptabilitzada la llet “fresca” que era venuda a balquena pels establiments amb estable, les anomenades “vaquerries” urbanes -unes 520- que en conjunt distribuïen 80.000 litres diaris més.

Pel que fa a les empreses que es dedicaven al tractament industrial de la llet cal establir tres grups ben diferenciats. El primer el formaven sis indústries que superaven els 8.000 litres diaris: *S.A. Letona* (22.000 litres), *Granja Soldevila S.A.* (19.000 litres), *Lechera Barcelonesa S.L.* (12.000 litres), *Productos Sila S.A.* (10.000 litres), *Productos Marinette S.A.* (8.000 litres) i *Granges Ausona* (8.000 litres).

Molt per sota quedaven les nou empreses del segon grup, amb produccions que oscil·laven entre els 4.000 i els 1.500 litres de llet diaris: *Unió de Vaquers Rurals* (4.000 litres), *Sindicat de Vaquers Rurals S.A.* (4.000 litres), *Granja Meklay* (4.000 litres), *Granja la Catalana* (3.500 litres), *Productos Lácteos S.A.* (3.500 litres), *Granja M. Viader* (3.000 litres), *Granja Aliberas* (2.000 litres), *Granja Hospitalet* (1.500 litres) i *Granja Castelló S.L.* (1.500 litres).

Finalment hi havia també un nombre indeterminat de petits productors que en conjunt tractaven els 29.000 litres de llet restants.

El setembre de 1937 totes aquestes empreses, a excepció de *Productos Sila S.A.*, havien desaparegut, fusionant-se en una sola *Industria Láctea Socializada*² sota control de la C.N.T.³

El procés de canvi va ser conseqüència directe de la derrota de la rebel·lió militar a Catalunya, que va ser viscuda per a la classe obrera i per a les seves organitzacions sindicals com l'inici d'una nova etapa històrica en què una i altres prenen un paper rellevant tant a nivell polític com econòmic.⁴

La transformació iniciada el 19 de juliol de 1936 es basava en els plantejaments anarquistes i anarco-sindicalistes de la CNT-FAI, que a Catalunya eren les dues organitzacions amb una influència més gran entre els treballadors.⁵

-
2. Josep Maria Bricall assenyala que, per *socialització*, segons la terminologia específicament faïsta, s'entenia la direcció de la totalitat de les empreses d'un sector econòmic pel sindicat de la indústria respectiu, mentre que l'expressió *col·lectivització* designava l'autogestió de les empreses pels obrers que hi treballaven. (BRICALL, J.M., 1970 pp. 181-182)
  3. Font: Generalitat de Catalunya, 1937. *El proveïment de Barcelona de llet*. Arxiu Nacional de Catalunya [ANC]. Fons Generalitat de Catalunya (II República). Unitat de Catalogació 7589.
  4. “El període de tensió política posterior al triomf electoral de les esquerres del 16 de febrer de 1936 culminà el 19 de juliol del mateix any, i en fou una de les conseqüències immediates la florida espontània de comitès obrers a totes les empreses, que unes vegades es feien càrrec de la direcció dels interessos que els patrons havien abandonat en el primer moment de pànic en ésser vençuda la rebel·lió, i altres venien a minimitzar les atribucions patronals, exercint, més que no pas un control, una veritable direcció de l'empresa.” (PÉREZ-BARÓ, A., 1970. p. 80)

Antoni Castells explica que la col·lectivització de les empreses es va dur a terme, majoritàriament, durant les setmanes immediatament posteriors al 19 de juliol, fins arribar a un percentatge de gran amplitud, que aquest autor situa entre el 70% i el 80% del total.⁶ En la majoria dels casos la iniciativa va sortir de les organitzacions sindicals -en general de la CNT- a nivell de fàbrica o ram.⁷

A la pràctica es van donar cinc tipus diferents d'intervencions en els empreses industrials. En primer lloc hi va haver empreses que, temporalment o d'una manera definitiva, van continuar en mans privades, però sota control d'un comitè obrer amb determinades competències d'intervenció que detallarem en el seu moment. En segon lloc trobem les empreses col·lectivitzades, que havien deixat de pertànyer als seus anteriors propietaris i eren gestionades directament pels propis treballadors. El tercer i el quart model corresponen respectivament a les empreses nacionalitzades, sota control de la Comissió d'Indústries de Guerra, i a les municipalitzades, sota control dels ajuntaments o comitès municipals. Finalment un cinquè grup correspon a les empreses socialitzades, que desapareixien com a entitats independents i passaven a formar part de concentracions o agrupacions d'un mateix sector econòmic.

El cas de S.A. Letona

Per tal d'exemplificar el procés seguit per la majoria d'indústries làcties de Barcelona, estudiarem el cas de S.A. *Letona*, que com hem vist anteriorment, era l'empresa líder del sector.

A *Letona* el Comitè de Control va començar a funcionar el 27 d'agost de 1936. En carta adreçada al gerent, el *Sindicato Único del Ramo de Alimentación de Barcelona y sus contornos*. CNT-AIT comunicava que la Junta de la Secció, reunida el dia d'abans amb el personal de l'empresa havia acordat nomenar una comissió de control per a investigar el desenvolupament de l'empresa des de la seva fundació, si així ho creia necessari, i per controlar, a partir d'aquell moment el seu desenvolupament, amb la col·laboració de la gerència.⁸

Les funcions, composició i manera de funcionar dels comitès de control van ser posteriorment reglamentats en els articles 21 a 23 del Decret de Col·lectivitzacions que establia la seva obligatorietat per a totes les indústries i comerços que continuessin en règim de propietat

-
5. "El contenido básico de la alternativa o proyecto social que dicha transformación pretendía poner en práctica, puede sintetizarse en la construcción de una sociedad cuyo objetivo social prioritario era la consecución de un desarrollo global e igualitario de la misma en su conjunto y de cada uno de los individuos que la componen en particular, global en cuanto que pretendía abarcar el conjunto de las necesidades y aspiraciones del hombre, tanto las de tipo económico como las de tipo espiritual y las concernientes al bienestar y desarrollo corporal, e igualitario en cuanto debía beneficiar a todos por igual. Para la consecución de este objetivo se consideraba indispensable la abolición de la propiedad privada de los medios de producción y del Estado y el establecimiento de la propiedad colectiva y de un nuevo tipo de poder, basado en el ejercicio de la democracia directa a partir de los centros de trabajo y habitación." (CASTELLS, A., 1992 p. 7)
  6. CASTELLS, A., 1992 p. 7
  7. "El caràcter espontani de la col·lectivització-socialització vol dir que no es va dur a terme seguint les consignes, instruccions o directrius d'algun òrgan de direcció central de l'Estat o d'algun partit o sindicat, sinó a partir de la decisió dels propis treballadors, que mitjançant les seves organitzacions de fàbrica o ram van posar en pràctica les idees i concepcions que tenien de la manera d'organitzar i funcionar la societat en general i l'activitat econòmica en particular; gran part d'aquestes idees eren fruit de la propaganda i formació llibertària desenvolupades durant anys." (CASTELLS, A., 1993 p. 20)
  8. *Carta de CNT a la Gerència de Letona comunicant la creació d'un Comitè de Control*. Arxiu Jordi Viader Riera [AJVR] Fons Joan Viader Roger. Document 244

privada. L'articulat de la llei assenyalava també que hi havien d'estar representats tots els serveis que formessin l'empresa (productors, tècnics i administratius) amb representació proporcional de cada un dels sindicats que contessin amb afiliats.

Entre les missions d'aquests comitès destaquen el control de les condicions de treball, en quant a sous, horaris, assegurances socials, higiene i seguretat, etc; la fiscalització dels ingressos i pagaments i de totes les operacions de caire comercial; i el control de la producció⁹.

Els càrrecs eren gratuïts i duraven dos anys reelegibles i els membres responien de la seva gestió davant l'assemblea que els elegia i davant del Consell d'Indústria a que pertanyia l'empresa.¹⁰

La carta anteriorment citada dona també el nom dels set membres que integraven el comitè de control: Ernesto Gokes, Alfonso Chabarre, José Roca, José Hospital, José Ramos, Francisco Saldaña i Antonio Ferraz. Els noms eren importants, perquè d'això depenia quina seria l'actitud futura de l'orgue de control. Al respecte Pérez-Baró assenyalava que es donaven tres exemples típics que es van reproduir a gran escala: comitès de control constituïts per treballadors addictes al patró, "que no es van constituir fins que fores obligats per la llei, els quals no controlaven res, limitant-se a cobrir amb llur signatura la responsabilitat patronal i a quedar bé amb l'amo per si el dia de demà canviaven les circumstàncies"; empreses el patró de les quals sabotejà fins al darrer moment la constitució del comitè i que després d'haver-lo constituït en prescindi en absolut, obstaculitzant la seva tasca, i comitès de control d'empreses privades, erigits en consell d'empresa com si es tractés d'empresa col·lectivitzada, "els quals, havent arraconat completament el patró, disposaven dels fons al seu caprici, feien ells mateixos les operacions comercials, s'abrogaven el dret de prendre i acomiadar personal, etc." ¹¹

Pel que sembla el Consell d'Administració de *Letona* no es va reunir fins el 20 de setembre. És llavors quan el gerent explica la mesura de control als consellers.

"Notificación de Control Obrero de la Sdad.

El Sr. Viader pone en conocimiento de los Sres. Consejeros, el haberse establecido el Control Obrero en esta Sdad., en virtud de la comunicación por escrito fecha 27 del pdo, de la Sección lechera del Sindicato Unico, Ramo Alimentación; cuyo control es en todas las operaciones de la Sdad, al igual que ya viene haciéndose en las demás casas similares; añade que dicho Control venía haciéndose en forma no de ingerencia, sino más bien con la buena voluntad de colaborar con esta Gerencia desinteresadamente para la buena marcha de la Cia." ¹²

Malgrat el comentari, ens consta que uns dies abans de la reunió, el 14 de setembre, el Comitè de Control havia adreçat una carta a la gerència en què exigia que deixés de donar ordres sense el seu coneixement previ:

"El Comité de Control pone en conocimiento de la Gerencia que para poder cumplir debidamente su cometido es preciso que esta se abstenga de dar órdenes en ningún

---

9. CONSELLERIA D'ECONOMIA. GENERALITAT DE CATALUNYA, 1936 pp. 20-21.

10. PÉREZ-BARÓ, A., 1970. p. 84

11. PÉREZ-BARÓ, A., 1970. p. 82

12. *Esborrany manuscrit de l'Acta del Consell d'Administració de Letona*. 20.IX.1936. AJVR Fons Joan Viader Roger. Document 234

concepto sin dar para ello previamente conocimiento a este Comité; A saber pasteurización, productos, movimiento de personal, cobros y pagos, recibos y entregas, entradas o salidas, horarios de trabajo reparaciones, modificaciones de instalación, conservación de maquinaria, distribución de productos, condensación, retirada de capitales o intereses, compras y ventas y todas aquellas modificaciones o innovaciones que en esta no estuviesen detalladas.

En el bien entendido que esto no representa ninguna coacción si no únicamente el deseo de una colaboración mutua de esta S.A. *Letona*.”¹³

De fet, segons explica Pérez-Baró els comitès fiscalitzaven totes les actuacions d'índole econòmica, laboral i de gestió de la propietat. A les reunions periòdiques entre el patró i el comitè de control, el primer havia de passar comptes al segon sobre els pagaments i els cobraments que hagués fet des de l'anterior reunió, posant a la seva disposició els comprovants necessaris.

També calia l'aprovació anticipada del comitè de control pel que fa a horaris de treball, augments o disminucions de sous, admissió de nou personal, canvis de categories o de lloc de treball i també les advertències que calgués fer als treballadors per negligències o manques de disciplina, responsabilitzant així al comitè de control en tots aquest casos.

La part patronal continuava tenint la representació legal de l'empresa, la facultat de celebrar contractes amb tercers, la custòdia de la caixa i la signatura, i la facultat de fixar la pròpia retribució.¹⁴

Però en el cas de *Letona* els fets es van precipitar, i quan diumenge 20 de setembre de 1936, es va convocar urgentment la Reunió del Consell d'Administració a què ens hem referit anteriorment, l'objecte no era ja donar a conèixer l'actuació del Comitè de Control, sinó comunicar als accionistes una acció sindical de molta més transcendència:

“...el meu marit [Joan Viader Roger] continuava treballant a Letona, fins que un dia el van anar a veure un grup de treballadors i de membres del Sindicat i li van dir que aquella mateixa tarda havia de cessar com a gerent, i que els havia d'entregar la fàbrica perquè quedava socialitzada.

*Ell els va recordar que hi havia gent que havia invertit tots els seus diners perquè la fàbrica pogués tirar endavant i que, en socialitzar-la, es quedaven sense res.”*¹⁵

A partir de l'esborrany de l'acta de la reunió, podem seguir amb detall les argumentacions dels accionistes que d'un dia per l'altre es van veure desproveïts del seu negoci.

“Notificación Incautación de la Sdad.

El Sr. Gerente manifiesta que, a pesar de ser hoy día festivo, dada la capital importancia de los asuntos a tratar, y a la premura de tiempo disponible, ha convocado urgentemente para hoy a esta reunión, avisando dentro lo posible a todos los Sres. Consejeros, así como a los Sres. accionistas y cuentacorrentistas, para que todos juntos puedan acordar lo más pertinente a su situación: seguidamente expone que; en el día de

13. Carta del Comitè de Control de CNT a la Gerència de Letona. 14.IX.1936. AJVR Fons Joan Viader Roger. Document 243

14. PÉREZ-BARÓ, A., 1970. pp. 85-86

15. RIERA, C., 1993 p. 38

ayer por la noche, y previo haber colocado por la mañana un escrito-aviso en este edificio, en el que se notificaba que “quedaba incautada la Sdad.” por el Sindicato de Lecheros; se le manifestó verbalmente ayer noche dicha incautación total de la Sdad, con todos sus útiles, maquinaria, existencias, metálico, etc, etc, por una comisión al objeto destacada para la incautación por la Sección lechera del Sindicato único del Ramo de la Alimentación.

Después de ello y en presencia del Sr. Presidente al que llamó; el Sr. Gerente hizo presente a los comisionados de que ellos dos de por si no podían hacer ninguna objeción sobre el asunto, y que si bien representaban a todos los accionistas y a la Sdad. había asimismo por otra parte muchos cuentacorrentistas y personas que habían prestado desinteresadamente ayuda monetaria a la Sdad, a los cuales les interesaba grandemente esta resolución; por lo que rogó a dicha comisión desearían fuera a los Sres. Consejeros, accionistas y cuentacorrentistas a los que se comunicara también dicha orden de incautación, y que esta se verificase en forma oficial por escrito. Díjoles también que si aceptaban su proposición, al efecto convocaría para el día siguiente, a una reunión de dichos Sres.

La citada comisión manifestó no tenía inconveniente para su mejor satisfacción en proceder de esta forma, sin bien de hecho quedaba ya verificada la incautación de la Sdad. desde aquel mismo momento.”¹⁶

Està clar, doncs, que la iniciativa per a la incautació va partir de la CNT-AIT i que es va fer abans que estigués avalada per cap text legal, ja que el Decret de Col·lectivitzacions i Control Obrer no es va promulgar fins al 24 d'octubre.¹⁷

Pérez Baró explica que hi hagué “col·lectivitzacions sindicalitzades”, és a dir, considerades propietat dels sindicats, orientades i administrades per aquests, i aquestes van ser, justament, les que no es van adaptar a les disposicions oficials que regien les col·lectivitzacions, és a dir al Decret d'octubre.¹⁸

Tornant a la reunió del Consell d'Administració de *Letona*, l'esborrany de l'acta continua explicant com, després d'explicar la situació als consellers, es dona entrada a la reunió als comptecorrentistes i accionistes que havien estat oportunament convocats el dia abans amb caràcter d'urgència i també als membres de la comissió d'incautació, un dels quals procedeix a la lectura del següent document:

“Reunidos el día diez y nueve de Septiembre de mil novecientos treinta y seis.

La Junta de la Sección Lechera del Sindicato único del Ramo de Alimentación de Barcelona, con el Comité de Control de la Industria Lechera Sociedad Anónima Letona, por convocatoria de aquella Junta, se pone en conocimiento de este el siguiente acuerdo:

Por necesidades de la organización y en virtud del periodo revolucionario que estamos viviendo, se acuerda la incautación total de la Industria Lechera S.A. Letona.

---

16. *Esberrany manuscrit de l'Acta del Consell d'Administració de Letona*. 20.IX.1936. AJVR Fons Joan Viader Roger. Document 234

17. “Quan el Decret sortí a la darrerria de l'octubre del 1936, o sigui tres mesos després d'esclatar la revolta ja havien estat col·lectivitzats un bon nombre de petites indústries i comerços adaptant-los al sistema sindicalista preconitzat pels sindicats de la C.N.T. i imitat per alguns dels qui pertanyien a la U.G.T (PÉREZ-BARÓ, A., 1970. p. 71)

18. PÉREZ-BARÓ, A., 1970. p. 72

Acuerdo que se comunica a la gerencia o Comisión de Gobierno que hay en dicha industria, para los efectos necesarios; en el bien entendido que a partir de este momento esta pasa a ser de la Confederación Nacional del Trabajo, la cual delega toda su personalidad para todos los efectos necesarios, en el Comité de Control de dicha industria, que desde este momento pasa a ser Comité de Fábrica, y al cual esa Gerencia deberá entregar en esta fecha la dirección que hasta este momento ha venido desempeñando.”¹⁹

A continuació el gerent, Joan Viader Roger²⁰, i el president, Pere Cullell Manau²¹ s'adrecen als comissionats de CNT-AIT per demanar-los que tinguin ben present la situació en què queden alguns dels accionistes i comptecorrentistes que sempre havien col·laborat al sosteniment de la societat i que no tenen cap altre medi de vida que el que els proporciona l'ocupació que hi tenien o el rèdit del capital que hi tenien en préstec.

Seguidament van intervenir dos dels accionistes, Salvador Llobet i Gabriel Mezquida. El primer, d'avançada edat, va explicar que ja no disposava de lleteria pròpia ni de cap altre mitjà de subsistència que no fos *Letona* i va demanar als comissionats del sindicat que tinguessin en compte la seva situació. El mateix va ser el senyor Mezquida que havia invertit tots els seus estalvis a l'empresa i que quedava igualment sense cap font d'ingrés.

Els comissionats van respondre que “humanitàriament i particularment” comprenien totes les al·legacions que se'ls feien, però que com a part integrant de l'organització a què pertanyien, no podien fer cap objecció, això no obstant es van comprometre a transmetre-les al sindicat per a ser estudiades, amb l'ànim de no perjudicar ningú i d'ajudar tothom.

El Decret de Col·lectivitzacions

Vista la precària situació econòmica en què la col·lectivització forçada deixava alguns empresaris i sobretot alguns “petits capitalistes” que després d'una vida dedicada al comerç havien decidit “assegurar-se la vellesa” invertint en la indústria, és comprensible que tot plegat fos vist com un atac personal que els deixava sense mitjans de vida.²²

En el primitiu redactat del Decret de Col·lectivitzacions, tal com va ser elaborat pel Consell d'Economia²³, es preveia que els propietaris expropiats fossin indemnitzats, però, finalment, a l'hora de la publicació definitiva al BOG es va eliminar tot l'articulat que en feia referència²⁴:

19. *Esborrany manuscrit de l'Acta del Consell d'Administració de Letona*. 20.IX.1936. AJVR Fons Joan Viader Roger. Document 234

20. Joan Viader Roger va ser gerent delegat de la S.A. *Letona* per poders del seu pare Marc Viader Bas, entre 1931 i 1954, i gerent titular entre 1954 i 1964.

21. Pere Cullell Manau va ser President de la S.A. *Letona* en dues ocasions. La primera, del 27 d'agost de 1925 al 8 d'agost de 1927, i la segona del 4 de juny de 1929 al 8 d'abril de 1947. (CHECA, M., 2004 p.118)

22. “Treinta o cuarenta años de propaganda revolucionaria no bien matizada había hecho aparecer a los ojos de obreros ingenuos a todos los patronos sin excepción, no como sus enemigos de clase, sino como una suerte de enemigos personales; ello trajo una serie de extralimitaciones cometidas en las personas y bienes de pequeños burgueses cuya colaboración en aquellos momentos nos era muy necesaria y nos enajenó sus simpatías.” (PÉREZ-BARÓ, A., 1970 p. 25 [En castellà a l'original])

23. Creat i regulat pel Decret d'11 d'agost de 1936, el Consell d'Economia de Catalunya era un organisme deliberatiu, sota la dependència del Departament d'Economia, que amb representació de totes les forces antifeixistes, s'encarregava d'informar de projectes d'iniciativa pròpia o de proposta governamental. L'informe favorable per part del Consell no presuposava en cap cas l'aprovació posterior del govern.

Tal com explica Pérez Baró, és molt possible que això ajudés a crear l'ambient hostil que a es va formar a l'estranger contra les col·lectivitzacions i socialitzacions de Catalunya²⁵. Dins la República les iniciatives de la “Nova Economia” catalana també van rebre crítiques contundents com la del mateix president Manuel Azaña²⁶ o la del nacionalista basc Manuel de Irujo²⁷.

Des de l'òptica revolucionària les col·lectivitzacions tenien una significació de caràcter eminentment polític.²⁸

El primer número de la revista trimestral de la Conselleria d'Indústria d'octubre de 1936, aplega diversos articles relacionat amb les col·lectivitzacions i la seva justificació econòmica i política, en un d'ells el Conseller d'Economia, l'anarco-sindicalista Joan P[orqueras] Fàbregas incideix en aquest mateix aspecte de lluita contra el capital:

“Hem de reconèixer, doncs, que el nou Codi ordenador de la vida econòmica i social de Catalunya va a l'anul·lació de vells privilegis, és a dir, a la destrucció implacable de la renda parasitària per a enrobustir i reforçar la renda del treball, que es converteix, d'aquesta manera, en el símbol redemptor de la societat futura.”²⁹

Les col·lectivitzacions es van regular, en molts casos com hem vist *a posteriori*, pel Decret de Col·lectivitzacions i de Control Obrer de la Generalitat de Catalunya³⁰ un text que institucionalitzava un procés endegat de manera intuïtiva pels mateixos treballadors i les seves organitzacions sindicals.

Martí Parellada considera que el Decret, constatada la impossibilitat de socialitzar-ho tot, buscava de trobar el punt on cristal·litzés, en un grau intermedi, la socialització que la societat catalana podia imposar aquells moments. Però a més, assenyala que el text legal servia també per garantir, amb tota la força de les institucions i que les circumstàncies permetien, que no s'hi veiessin afectats nous petits empresaris.³¹

---

24. “...el Decret de 24 d'octubre de 1936 no fou promulgat per la Generalitat tal com l'havia aprovat el Consell d'Economia. Va desaparèixer tot el capítol que feia referència al procediment d'indemnització dels capitals col·lectivitzats (a excepció dels qui havien estat declarats facciosos o havien abandonat llurs interessos), que consistia en una emissió de deute públic de la Generalitat, amortitzable en un període determinat d'anys, amb el producte dels beneficis produïts per les mateixes empreses col·lectivitzades que en llur 50 % havien de revertir a la Caixa de Crèdit Industrial i Comercial (...) Amb aquesta supressió quedà exclosa automàticament tota indemnització als propietaris d'empreses la col·lectivització de les quals respongués al nombre de llurs obrers i també d'aquelles fetes d'acord entre patrons i obrers o per votació majoritària d'aquests darrers.” (PÉREZ-BARÓ, A., 1970 p. 76)

25. “...els capitalistes emigrats no deixaren de fer gestions en aquest sentit, ajudant-se de l'esperit de solidaritat que per damunt de les fronteres anima sempre el capitalisme. Si hagués estat respectat el principi de la indemnització, i fins i tot comptant amb l'enemiga de natural del capitalisme internacional, el nou règim econòmic català es podia defensar com a necessitat pública en la política interna del país, el crèdit de la qual no n'havia de sofrir les conseqüències, perquè es comprometia a indemnitzar els elements expropiats” (PÉREZ-BARÓ, A., 1970 pp. 76-77)

26. “La colectivización de industrias en Cataluña, que se fundaba originariamente en incautaciones de hecho (y en eso consistía toda su fuerza), condujo inmediatamente a un callejón sin salida La tesorería de las empresas colectivizadas se agotó rápidamente. Carecían de medios para adquirir en el extranjero materias primeras.” (AZAÑA, M., 1967a p. 509)

Antoni Castells coincideix en aquesta apreciació quan assenyala que el Decret de Col·lectivitzacions i el conjunt de textos legals que més tard el van desenvolupar i ampliar, no es van limitar a recollir i elevar a la categoria de norma legal el que estava passant a la realitat, sinó que van introduir també una sèrie de modificacions pactades entre les diferents organitzacions que van intervenir en la seva elaboració.³²

Finalment Josep Maria Bricall comenta que la ideologia bàsica del decret manifesta el pes del sindicalisme en el seu vessant reformista, és a dir, no massa compromès amb l'anarquisme, perquè si per una banda es reconeixia la superior funció directiva de la Generalitat com a titular de la política econòmica i se li reservaven les funcions que en la doctrina anarquista corresponien als sindicats i als comitès municipals, per altra banda s'establia una progressiva jerarquització de consells de baix a dalt (empresa, indústria, sector) anàloga a la sindical, començant per les unitats econòmiques de producció, rígides a manera de cooperatives de treball.³³

Entre les modificacions introduïdes, pel Decret a l'estructura i el funcionament intern de les empreses col·lectivitzades Antoni Castells distingeix entre les que anaven dirigides a afirmar l'autoritat de la Generalitat i les que introduïen modificacions a la manera com s'havia desenvolupat fins aleshores la vida de les empreses gestionades pels seus treballadors. Entre aquestes últimes destaquem l'establiment de la figura del director, a qui el Consell d'Empresa, -organisme directiu col·legiat nomenat per l'assemblea de treballadors- delegava totalment o parcialment les seves funcions".³⁴

L'article segon del Decret de Col·lectivitzacions i de Control Obrer establia les categories d'empreses industrials i comercials obligatòriament col·lectivitzables i aquelles altres la col·lectivització de les quals era només potestativa.

“Seran obligatòriament col·lectivitzades totes les empreses industrials i comercials que el dia 30 de juny del 1936 ocupaven més de cent assalariats³⁵ i també aquelles que, tot i ocupant una xifra inferior d'obers, els patrons hagin estat declarats facciosos o hagin abandonat l'empresa. No obstant les empreses de menys de cent obrers podran ésser col·lectivitzades si es posen d'acord la majoria dels treballadors i el propietari o

---

27. Manuel de Irujo, en un discurs difós per Ràdio Barcelona el desembre de 1936, comentava: “La mayor parte, por no decir todas las colectivizaciones que lleváis a cabo, amenguan el poder de la economía catalana y empobrecen al pueblo. Habéis aprendido a dar a las palabras “requisar”, “controlar” e “intervenir”, un sentido que es pariente cercano del de “despojo”, cuando no se confunde con esta designación.” (LIZARRA, A. de, 1944 p. 263)

28. Al respecte en la versió castellana del seu llibre Pérez Baró, assenyala: “La revolución española surgía de la réplica contra el alzamiento del 19 de julio, y tomaba el aspecto, no de una simple represalia contra tales o cuales capitalistas considerados individualmente, sino contra todo el régimen capitalista en su conjunto, pero principalmente en aquellos de sus componentes que por su importancia económica eran los más genuinos representantes del sistema.” (PÉREZ-BARÓ, A., 1974, p. 88). Aquest paràgraf no consta a la versió catalana (PÉREZ-BARÓ, A., 1970), però curiosament apareix citat en el pròleg de Juan Velarde Fuertes d'aquesta mateixa edició.

29. FÀBREGAS, J.P., 1936. Sobre el nou ordre econòmic-social. *Butlletí Trimestral de la Conselleria d'Economia de la Generalitat de Catalunya*, núm 1, Octubre 1936. p. 7.

30. Aprovat pel Consell de la Generalitat el 24 d'octubre de 1936.

31. PARELLADA, M., [1977]

32. CASTELLS, A., 1993 p. 44

33. BRICALL, J.M., 1970 p. 194

34. CASTELLS, A., 1993 p. 44

propietaris. En les empreses de més de cinquanta obrers i menys de cent, es podrà fer també la col·lectivització sempre que ho acordin les tres quartes parts dels treballadors”³⁶

Letona no entrava de dret en cap dels tres supòsits. Els seus propietaris no eren afectes al aixecament militar, ni havien fugit, el nombre d'empleats no creiem que arribés al centenar³⁷ i l'ordre d'incautació no era fruit de cap acord majoritari dels treballadors sinó que provenia directament de la “Junta de la Sección Lechera del Sindicato único del Ramo de Alimentación de Barcelona”.

Els motius per a la incautació cal buscar-los en la socialització del sector lleter en general que va acabar agrupant la major part de centrals, indústries i lleteries sota l'epígraf de *Industria Láctea Socializada*.

Antoni Castells explica que la formació d'agrupacions es va iniciar poc temps després del 19 de juliol, i que va ser precisament durant els tres o quatre primers mesos quan se'n van crear el major nombre.³⁸

L'agrupament industrial

Segons el mateix autor la transformació econòmico-social impulsada pels col·lectivistes, no culminava ni acabava amb l'autogestió a l'empresa que era només era un punt de partida important i imprescindible a partir del qual i de forma escalonada s'havia d'arribar fins a la socialització completa de l'economia.³⁹

La publicació llibertària “Tierra y Libertad” va incloure el gener de 1937 un editorial titulat “Se impone la socialización” en què s'explicava el significat d'aquesta expressió i es donaven arguments econòmics i polítics en favor de la seva aplicació:

---

35. “Pretendre deixar al marge de la col·lectivització-socialització les empreses de menys de cent treballadors i especialment les de menys de cinquanta, que constituïen en conjunt una part important de la capacitat industrial i comercial catalana, era una mesura que anava en contra dels imperatius de la producció. Econòmicament no tenia sentit mantenir una sèrie de petites i mitjanes empreses, de baixa productivitat en general, en lloc d'agrupar-les i concentrar-les per poder així racionalitzar la seva producció, tal com s'estava fent des del juliol amb la col·lectivització-socialització (...) fins la publicació del decret, i com es va continuar després, malgrat ell, mentre l'alternativa col·lectivista va disposar de força suficient. La raó d'aquesta limitació no responia, doncs, a criteris de racionalitat econòmica sinó a la defensa dels interessos de la petita i mitjana burgesia” (CASTELLS, A., 1993 pp. 28-29)

36. CONSELLERIA D'ECONOMIA. GENERALITAT DE CATALUNYA, 1936, p. 12

37. En un llistat de treballadors de *Letona* (AJVR. Fons Joan Viader Roger. Document 265) sense data, però posterior a 1931 i anterior a setembre de 1936, hi consten 54 empleats amb la seva adreça. I en una carta de l'any 1939 Joan Viader Roger diu que abans de la guerra hi havia 80 treballadors. (AJVR. Fons Joan Viader Roger. Document 330).

38. Durant aquests primers mesos, la constitució de les agrupacions de forma semblant al que va passar amb la col·lectivització de les empreses, va tenir un caràcter eminentment espontani. La iniciativa de la seva creació no va provenir de consignes generals emanades dels organismes estatals o de les direccions de les centrals sindicals, sinó que va sorgir bàsicament dels treballadors més combatius enquadrats en els sindicats de ram o indústria i generalment d'àmbit local, sent aquests sindicats els que posaren en marxa la majoria de les agrupacions, les van organitzar i les desenvoluparen.” (CASTELLS, A., 1993 p. 85)

“Socializar, pues, quiere decir, ante todo, poner en sociedad el conjunto de una industria, de todas las industrias o de todas las especialidades de producción. Medios de producción, máquinas, instalaciones, herramientas, técnica y métodos científicos, así como las materias primas y el resultado del trabajo respectivo, pasan a ser propiedad colectiva, sin que nadie, ningún individuo o grupo pueda atribuirse derechos de explotación y posesión. Se anulan de este modo: el aislamiento de los obreros de una misma rama de producción, la competencia, el espíritu antirrevolucionario que el egoísmo determina, el falso concepto sobre la práctica y finalidad del verdadero socialismo. Se pone en funcionamiento así un régimen económico coordinado, que permite satisfacer el principio de la solidaridad social, al mismo tiempo que las exigencias de un mayor rendimiento, a todo con las actuales circunstancias de guerra y de creación revolucionaria.”⁴⁰

Segons Bricall per a la Generalitat l'agrupament tenia un objectiu econòmic: la constitució de grans unitats de producció sotmeses a un sol pla de direcció i, en aquest sentit, era un procediment de reestructuració de l'economia catalana i d'aplicació d'economies d'escala, mentre que per als sindicats era la manifestació jurídica de l'anhel sindicalista de control de les branques econòmiques pel sindicat d'Indústries respectiu, formant grans fàbriques o tallers sindicals.⁴¹

Castells explica que les empreses que passaven a formar part d'una agrupació deixaven d'existir com a tals i traspassaven el seu actiu i el seu passiu, així com els seus treballadors, a la nova unitat productiva.⁴²

Aquestes agrupacions d'indústries van ser previstes -que no regulades- *a posteriori* al Decret de Col·lectivitzacions, que en el seu poc explícit article 29 assenyalava:

“A fi i efecte de promoure la constitució i organització dels Consells Generals d'Indústria, el Consell d'Economia formularà dintre dels quinze dies següents a la promulgació del present Decret, una proposta que compregui la classificació de les diferents indústries i llur agrupament, degudament estructurat, d'acord amb la respectiva especialitat i coordinació de les Seccions en què cada una d'elles es divideixi.”⁴³

Tanmateix, com explica Castells, la iniciació o posada en funcionament del procés de creació d'agrupacions va ser anterior al Decret i es va realitzar de manera espontània i autònoma per part dels propis treballadors i dels sindicats de ram o indústria que van posar-les en pràctica, sense consignes ni directrius que procedissin d'organismes governamentals o de centrals sindicals.⁴⁴

39. CASTELLS, A., 1993 p. 65

40. *Se impone la socialización*. Tierra y Libertad, gener de 1937. citat a: CASTELLS, A., 1993 p. 65

41. BRICALL, J.M., 1970 p. 219

42. CASTELLS, A., 1992 p. 13

43. “...s'apuntava la possibilitat d'agrupar les indústries catalanes en grans concentracions, fent figurar uns articles adients en el text del Decret, per tal de superar l'esmicolament existent en la indústria catalana, que es distingia per la profusió de petites i mitjanes indústries, més no pas per l'existència d'empreses potents, a part que així es contrarestavava la tendència sindicalitzadora existent que pretenia, i sovint ho assolí en els primers temps, de posar en mans d'un sindicat tota la indústria del seu ram.” (PÉREZ-BARÓ, 1970, p. 73)

44. CASTELLS, A., 1992 p. 15

Posteriorment, el primer de desembre de 1936, el DOG publicava un decret de la Conselleria d'Economia, de 28 de novembre, en què, s'establia que a proposta del Consell d'Economia podien ser acordades concentracions o agrupaments en una empresa única de les diverses empreses d'una mateixa branca industrial que existissin a la totalitat del territori català o en alguna de les seves demarcacions.

El decret afegia que quan alguna organització sindical, Consell d'Empresa o Consell General d'Indústria, considerés convenient de procedir a la concentració d'alguna branca industrial ho havia de comunicar al Consell d'Economia de Catalunya.⁴⁵

D'altra banda, el 26.XII.1936, 5.II.1937 i 23.II.1938, es van publicar tres decrets, que classificaven la indústria catalana en "grups industrials" que a la vegada es subdividien en "ordres d'indústria". Així el sector de la llet quedava emmarcat dins del Grup IV (Indústria de l'alimentació), i dins d'aquest en l'ordre D (Indústria de la llet i derivats).⁴⁶

L'Estatut tipus per a Agrupaments Industrials, es va publicar el 30 de gener de 1937, quan ja havien passat prop de sis mesos de l'aixecament del 19 de juliol i de la incautació obrera d'una part de les empreses de Catalunya. Tal com explica Pérez-Baró durant aquest temps els sindicats, tant els de la C.N.T. com els de la U.G.T., es van fer la competència en el sentit d'adquirir el control efectiu de determinats grups d'indústries, generalment petites indústries, i fins i tot d'establiments de serveis públics constituïts en veritables agrupaments sense subjecció a preceptes legals, que encara no existien.⁴⁷

Tot seguit, entre mitjans de desembre de 1936 i gener de 1937, el Consell d'Economia va publicar nombroses circulars que obrien els períodes reglamentaris d'informació per a procedir a la formació d'agrupaments.

Tanmateix Castells assenyala que la legalització de les agrupacions va ser parcial, i que es van constituir i van desenvolupar la seva activitat sense entrebancs moltes agrupacions al marge de la legalitat, la qual cosa posa de manifest la força i l'arrelament que tenia l'alternativa col·lectivista entre els treballadors.⁴⁸

Pel que fa a l'agrupament concret de la indústria làctia, no disposem de la data exacta de la seva constitució, però entenem que aquesta estava en l'ànim de la "Sección Lechera del Sindicato único del Ramo de Alimentación de Barcelona" de CNT-AIT des d'un primer moment. En els dos documents que conservem dels primers mesos de *Letona* sota poder sindical, consta ja com a "Fábrica número 1. de la Industria Láctea Socializada".⁴⁹

---

45. *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*. Núm 336. 1 de desembre de 1936 p. 806.

46. Vegeu: BRICALL, J.M., 1970 pp. 219-232.

47. "...des dels primers dies, i amb la inspiració d'ambdues tendències sindicals, s'havien establert diverses agrupacions d'altres tants rams industrials. Desfer, després de sis mesos, aquests agrupaments i restablir les coses en llur estat anterior oferia dos perills molt seriosos: en primer lloc, crear-se l'hostilitat del sector sindical que ho hagués patrocinat, la qual cosa, en aquells moments de guerra, no era pas recomanable i, en el terreny de l'economia, era inescapable, car, en general, en l'agrupament s'havien reestructurat les empreses, traslladant maquinària i utensilis de treball, canviant locals i variant el personal, i, a més, mancats generalment d'inventaris inicials de l'incautat en cada una de les primitives empreses, era impossible de restablir les coses a llur estat anterior". (PÉREZ-BARÓ, 1970, pp. 99)

48. CASTELLS, A., 1992 p. 15

49. *CNT. Industria Láctea Socializada. AIT. Fábrica nº.1. Balance*, 20.IX.1937. AJVR Fons Joan Viader Roger. Document 196, i *CNT-AIT. Industria Láctea Socializada. Fábrica nº. 1 Estado de Cuentas*, 20.IX.1937, AJVR Fons Joan Viader Roger. Document 202.

Tampoc no hem pogut establir encara de manera documental quina va ser la composició del Consell d'Empresa.⁵⁰ Creiem que la direcció de la fàbrica va ser assumida per Antoni Tortajada Fresquet⁵¹ militant anarco-sindicalista radicat al Poble Nou que no havia tingut cap vinculació laboral anterior amb l'empresa.⁵²

En acabar la guerra Tortajada va exil·lar-se a França, d'on va haver de tornar fugint dels nazis el 1943. Hem pogut establir que va entrar clandestinament pels Pirineus i que va ser interceptat i detingut per la guàrdia civil a Sort. D'allà va passar a la presó provincial de Lleida des d'on va ser traslladat a la Model, i posat a disposició del cap Superior de Policia de Barcelona. Un cop interrogat se'l va posar en llibertat sense càrrecs⁵³, però l'endemà mateix va tornar a ser detingut i va ser sancionat amb un mes d'arrest que va haver de complir a la presó Model. Va quedar definitivament en llibertat el 3 d'octubre de 1943.⁵⁴

El 20 de novembre de 1937 es va promulgar un Decret que establia les bases per a la intervenció de la Generalitat en les empreses col·lectivitzades i en els Agrupaments Industrials.⁵⁵

Dues setmanes més tard, el 4 de desembre de 1937, amb la Conselleria d'Economia presidida per Joan Comorera, el DOG publica un decret intervenint la *Industria Láctea Socializada* que fins aleshores havia quedat exclusivament en mans de la CNT-AIT.

“Donada l'escassetat actual de llet a Barcelona i la necessitat de regular equitativament la seva distribució, es fa precís que el Poder Públic controli directament les empreses productores i repartidores de llet, i com sigui que la part més important d'aquesta indústria es troba a mans de l'anomenada “Industrias Lácteas Socializadas”, empresa que encara no està constituïda d'acord amb les prescripcions del Decret de Col·lectivitzacions i Control Obrer del 24 d'octubre del 1936, i, per tant, encara no existeix en ella l'Interventor-delegat de la Generalitat que forçosament han de tenir totes les empreses col·lectivitzades tal com prescriuen aquelles disposicions,

En ús de les facultats que em són conferides pel Decret del 20 del mes corrent,

He resolt:

Primer.- És intervinguda l'empresa anomenada “Industrias Lácteas Socializadas”

Segon.- És nomenat Interventor-delegat de la Generalitat en l'empresa referida, el ciutadà Josep Serrano i Ardèvol.

Barcelona, 30 de novembre de 1937”⁵⁶

50. “No se designan los elementos que ocuparon los cargos directivos en Comités de control e incautaciones y los que integraban las patrullas de control e incautación de la U.G.T. y de la C.N.T., ignorándose por tanto su actual paradero, por carecer, como se ha manifestado anteriormente, de denuncia alguna de los actos de referencia.” (*Informe del Secretario del Sindicato Local de Industrias Lácteas*, 27.III.1941. A.H.N. Fondo Causa General. Caja 1792/1).

51. Imma Tortajada *com. pers.*

52. En una carta des del front que Josep Viader Roger adreça a la seva muller l'octubre de 1938 li diu: “Referente a lo que dices que quieres ir a ver a Tortajada no lo hagas hasta que yo baje, pues Tortajada particularmente conmigo no se llevó mal, cuando fui a pedirle la consignación, pues el tiene responsabilidad por lo que representa y lo que hizo fué en concepto de diferencias de sueldo, como también lo hará en adelante. Así es que tienes que ir con cuidado ya que tanto el como Font ya saben que lo que nos dieron era para esto, y a lo mejor puedes molestar y perderlo todo” (AJVR. Document 402)

53. Aquest ràpid alliberament podria relacionar-se amb una intervenció favorable per part d'algun membre de la família Viader. (Imma Tortajada *com. pers.*)

54. ANC: *Fons del Centre Penitenciari d'Homes*. Expedients 62350 i 62878.

Al respecte cal assenyalar que segons Bricall, el Consell d'Economia va mantenir el criteri que els únics agrupaments que es podien reconèixer legalment, malgrat que no respectaven l'esperit del Decret de Col·lectivitzacions, eren els que s'havien format abans de la seva promulgació.⁵⁷

La unificació de les empreses lleteres va comportar una reorganització dels serveis de recollida i transport de llet. Abans de la unificació la refrigeració de la llet era responsabilitat dels pagesos i el transport fins a Barcelona, on es procedia a pasteuritzar-la, es feia en camions que rarament tenien les condicions adequades. Després de la unificació la llet era transportada fins als centres locals de refredament i d'allí a Barcelona a l'interior de camions isotèrmics.

Amb aquest motiu es van crear diversos centres comarcals de refredament. El setembre de 1937 eren en funcionament els de: Mollet, les Franqueses, Ronsana, Tordera, Vic, Olot i Mollerusa, i estaven en construcció els de la Roca i Palautordera.⁵⁸

El servei de recollida era a càrrec dels transportistes de cada poble que prenen la llet una vegada al dia pel matí, ja fos a les mateixes masies ja fos a peu de carretera. Al recollir els gerros plens es deixaven els buits del dia anterior. Teòricament el temps transcorregut entre la recollida de la llet i la seva arribada a la central no depassava les dues hores.

A l'arribada dels camions a la central es procedia a descarregar els gerros, i a mesurar i anotar la quantitat que corresponia a cada productor i a analitzar-ne una mostra.

Després de passar per l'aparell refrigerant, la temperatura de la llet es deixava entre els 6 i els 8 graus centígrads i es guardava al dipòsit d'emmagatzematge a l'espera de ser transportada a Barcelona.⁵⁹

---

55. "Als ulls de molts, la intervenció en les empreses col·lectivitzades i en els Agrupaments Industrials, i fins i tot en algunes empreses no necessàriament col·lectivitzades o col·lectivitzables, que establia un decret de 20 de novembre de 1937 (...) semblava excessiva i que restava importància a les funcions dels Consells d'Empresa i de les Assemblees dels treballadors. Però és que, en realitat, aquests òrgans rectors de la vida de les empreses col·lectivitzades eren moltes vegades simples organismes deliberants en el quals es malgastava el temps discutint sobre divergències de tipus sindical o polítics, en detriment de l'eficàcia de la direcció tècnica o econòmica de les empreses." (PÉREZ-BARÓ, A., 1970 pp. 94-95)

56. Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya. Núm 338, 4 desembre 1937 p. 965.

57. BRICALL, J.M., 1970 p. 221

58. En relació a aquestes centrals lleteres, en un *Informe del Secretario del Sindicato Local de Industrias Lácteas* del 27.III.1941, relacionat amb els delictes contra la propietat inclosos a la *Causa General*, s'hi pot llegir: "...con el producto de robos e incautaciones, montaron las estaciones refrigeradoras en Las Franquesas, Vilanova de la Roca y Mollet, reformando las ya existentes en Vich, Palautordera y Tordera. Adquirieron 22 cubas-termos, para el transporte de la leche y siete de gran tonelaje para la ciudad, todo ello, como se ha repetido reiteradas veces con el producto de robos, saqueos y expoliaciones, que sumieron en la miseria a los grandes y pequeños productores de Industrias Lácteas." (Archivo Histórico Nacional. [A.H.N.] Fondo Causa General. Caja 1792/1).

59. L'agost de 1937 el preu de venda al públic a Barcelona de la llet pasteuritzada era de 1,10 pts el litre. El percentatge més alt de cost corresponia al productor, que s'emportava un 59,2% i a la recollida, que suposava un 43,6 per cent. La resta es repartien de la següent manera: refredament (1,8%), transport (4,6%), pasteurització (3,6%), repartiment (4,6%) i venda (7,3%), la qual cosa suposava un 15,6% de diferència a benefici de la *Industria Lactea Socializada*.

Lleteries i vaqueries

Pel que fa als establiments dedicats a la venda de llet al detall, n'hi havia de dos tipus, les lleteries i les vaqueries.

Les lleteries no tenien estable ni vaques al propi establiment, i en bona part depenien de les empreses industrials per a obtenir la llet que venien, tot i que també n'hi havia que operaven pel seu compte comprant-la, -tota o una part-, directament a pagès.

A principis de 1936 a Barcelona ciutat hi havia 1.724 lleteries, amb una venda mitjana de 80 litres diaris, tot i que les més importants n'arribaven a vendre 1.200 i algunes no pasaven dels 15 litres⁶⁰.

La socialització de la indústria làctea va afectar també aquests establiments dedicats a la distribució. Al setembre de 1937 només en quedaven 500, d'aquests 154 havien estat socialitzats i havien passat a formar part de la *Industria Láctea Socializada*, la resta, uns 350, van continuar un temps en règim de propietat privada, i finalment es van agrupar com a “Cooperativa Lletera”.

“El [gremio] de Detallistas sin Establo constituido en su mayoría por pequeños detallistas que no tenían obreros ni dependencias de ninguna clase trató de escapar de aquella furia destructora de la industria que se llamaba colectivización formando una Cooperativa que defendiese sus intereses y obligados a sindicarse optaron por la C.N.T. con la intención y esperanza de que el caos allí existente, motivado más que por ninguna otra circunstancia por la falta de conocimientos, amor al trabajo y a todo lo que redundaba en beneficio y engrandecimiento de la Patria, salvar en parte sus modestas industrias, pero todo fue en vano, la revolución marxista y anarco-sindicalista, con sus hechos contundentes y desprovistos de todo razonamiento lógico, ordenó la colectivización de fábricas y tiendas, dependientes hasta entonces del Ramo de la Alimentación de C.N.T. Aquí comienzan los atropellos y las injusticias; sin razones que aducir, sin justificaciones que alegar, más que con su gran argumento “la pistola”.⁶¹

Pocs dies després del decret d'intervenció de la Generalitat *sobre Indústries Làcties Socialitzades* el Conseller d'Economia va ordenar també la intervenció de la *Cooperativa Lletera* i de les cinquanta vaqueries que encara funcionaven en règim de propietat privada:

“En dictar l'Ordre del 30 de novembre darrer, procedint a la intervenció d'Indústries Làctees Socialitzades, tal com es deia en el seu preàmbul, es féu amb motiu de l'escassetat actual de llet a Barcelona i la necessitat de regular equitativament la seva distribució, però per tal que aquest control es pugui exercir amb la deguda eficàcia, convé fer extensiva aquella intervenció a un nucli de vaquers que continuen regint-se en règim de propietat privada i a la Cooperativa Lletera de Barcelona, quedant així intervinguda tota la indústria lletera a Barcelona.”⁶²

60. En aquest últim cas es tractava sovint de botigues que també venien altres productes o de petits despatxos situats a les porteries.

61. *Informe del Secretario del Sindicato Local de Industrias Lácteas*, 27.III.1941. A.H.N. Fondo Causa General. Caja 1792/1.

62. *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, núm. 355, 21.desembre.1937

A diferència de les lleteries, les vaqueries eren establiments amb estable i vaques propies. A començaments de 1936 a Barcelona n'hi havia 520, amb una producció diària de 80.000 litres. Cal tenir en compte, però, que un petit nombre d'aquestes vaqueries, amb una producció total de 4.000 litres diaris, s'havien vist forçades per la legislació municipal a traslladar les seves vaques fora del centre de la ciutat si ve continuaven venent la llet a la botiga de Barcelona.

El setembre de 1937 el nombre de vaqueries s'havia reduït molt si es compara amb què havia passat amb les lleteries, ja que en quedaven encara prop de 500. Totes les vaqueries havien hagut d'entrar, voluntàriament o forçada, a formar part de la "Cooperativa Integral Vaquera-Lleterera de Barcelona".

El procés de constitució d'aquesta cooperativa va resultar polèmic⁶³ i va posar de manifest un cop més el diferent enfocament que anarquistes i comunistes donaven al tema de les col·lectivitzacions⁶⁴. El 28 de desembre de 1936, Joaquim Puig, vocal del Consell d'Economia de Catalunya en representació de la U.G.T. i president de la ponència d'Alimentació, eleva al Conseller d'Economia la seva protesta per la manera com es vol procedir a la col·lectivització de les vaqueries.⁶⁵

Un mes més tard, el 29 de gener de 1937, el mateix vocal informa del resultat de la seva entrevista amb una comissió dels obrers vaquers, els quals li van comunicar la seva intenció d'anar a la col·lectivització de les vaqueries sense esperar la resolució del Consell d'Economia i alerta de la possibilitat que esclati un conflicte⁶⁶. S'acorda convocar els obrers a una reunió per fer-los veure la conveniència que deposin la seva actitud.⁶⁷

L'1 de febrer els obrers vaquers s'entrevisten pel matí amb J. Presas, representant de CNT, i President Delegat del Consell d'Economia, a qui prometen acatar les disposicions d'aquest organisme. Al vespre, però, assalten el local dels patrons i proclamen la col·lectivització de les vaqueries.

---

63. "Dos exemples extrems del posicionament de la petita burgesia envers la socialització els constitueixen, per una part, el del ram de la Fusta de Barcelona on col·laborà de forma generalitzada en la seva socialització i, per una altra, el de les vaqueries de Barcelona on es va oposar frontalment a l'intent de creació d'una agrupació del sector; això provocà un conflicte obert amb els treballadors de la CNT que finalment es va resoldre amb el projecte de constitució d'una cooperativa -decret del 31 d'agost de 1937- que possibilità a la petita burgesia d'aquest sector el manteniment dels seus negocis i indústries." (CASTELLS, A., 1993 p. 72)

64. Segons el professor Bonamusa la diferent òptica social i política que anarquistes i comunistes posen de manifest en les qüestions militars i de seguretat interior, s'observa també en les actuacions de política industrial, agrària i de proveïments, perquè mentre els primers eren partidaris d'una economia socialitzada pels sindicats, de la col·lectivització de totes les empreses i del control dels mitjans de producció per part dels sindicats, els comunistes en canvi, eren favorables a la nacionalització de la indústria bàsica, a les cooperatives i a la continuïtat de la petita i mitjana empresa en mans privades. (BONAMUSA, F., 2004 p. 56)

65. *Acta de la reunió del Consell d'Economia de Catalunya del dia 28 de desembre de 1936*. Centre d'Estudis Històrics Internacionals [CEHI]. Fons D.H. Serie Documents Històrics, caixa 6(2) carpeta 8

66. A començaments de 1936 els obrers vaquers de Barcelona eren 360 enfront de 1.040 industrials vaquers i familiars.

67. *Acta de la reunió del Consell d'Economia de Catalunya del dia 29 de gener de 1937*. CEHI. Fons D.H. Serie Documents Històrics, caixa 6(2) carpeta 9

A la reunió d'aquell mateix vespre, el Consell d'Economia debat els fets. Joaquim Pou, representant de la Unió de Rabassaires, exigeix que els obrers vaquers respectin les decisions del Consell i adverteix que la col·lectivització il·legal portarà a una reducció en la producció de llet.

Joan Grijalbo, representant de la U.G.T., demana que les organitzacions sindicals desautoritzin la manera d'actuar dels obrers vaquers i Joan Fronjosà, també de la U.G.T., proposa que el Consell no autoritzi la legalització de la col·lectivització. Els representants anarconsindicalistes, però, aposten per donar per bona la política de fets consumats. Presas i Sala, de CNT, opinen que “per a no produir més soroll”, quan ja està fet, el millor es buscar la manera de sotmetre aquest tipus d'iniciatives a les lleis de la col·lectivització.

Finalment Ramon Peipoch, representant d'Acció Catalana “i altres partits d'esquerra”, proposa posar els fets en coneixement del Conseller d'Economia per tal que el govern miri de fer complir els acords del Consell d'Economia, i plantejar també la qüestió a les organitzacions sindicals.⁶⁸

L'endemà, al voltant del migdia, un nodrit grup de petits industrials vaquers es van concentrar a la plaça de la República⁶⁹ amb una pancarta en què es feia constar l'adhesió de la petita burgesia a la revolució i alhora es protestava per la col·lectivització de què havien estat objecte els seus establiments.

“Los comisionados llegaron a formar una pequeña manifestación y pidieron entrar en el Palacio de la Generalidad para exponer al Presidente sus quejas. Poco más tarde, el Presidente recibía a una comisión de los vaqueros protestatarios y, después de escuchar sus quejas, les dijo que entendía que la razón les asistía y que por ello les prometía hablar de la cuestión con el consejero de Seguridad Interior, rogándoles que se disolvieran.

Por estar presente durante esta visita el consejero de Abastos y secretario de la U.G.T., Comorera, intervino en la conversación, diciendo a los comisionados que juzgaba que la colectivización que se pretendía llevar a cabo era perfectamente ilegal y que en vista de ello aconsejaba a todos los afiliados a la central sindical que representaba a no colaborar en dicha colectivización.

Los comisionados regresaron a la plaza y, después de haber dado cuenta a sus compañeros de la excelente posición en que habían encontrado a los gobernantes de la Generalidad, se disolvió la manifestación, sin que ocurriera ninguna clase de incidentes.”⁷⁰

Al cap de dos dies la col·lectivització de les vaqueries va ser tractada pel Consell de govern de la Generalitat. El conseller de Governació i Assistència Social, Antoni M^a. Sbert va explicar als periodistes que el govern la considerava il·legal i que calia que les dues organitzacions sindicals implicades, la C.N.T. i la U.G.T., s'adonessin de la necessitat de respectar les decisions governamentals.⁷¹

---

68. *Acta de la reunió del Consell d'Economia de Catalunya del dia 1 de febrer de 1937*. CEHI. Fons D.H. Serie Documents Històrics, caixa 6(2) carpeta 9

69. L'actual plaça de Sant Jaume

70. *La Vanguardia*. 3 de febrer de 1937 p. 1.

71. Font: *La Vanguardia*. 4 de febrer de 1937

Una setmana més tard, el 8 de febrer de 1937, el sots-secretari de Finances, Martí Feced, es reuneix al Palau de la Generalitat amb representants de C.N.T. i U.G.T. En la seva intervenció dona suport a l'acord denegatori de col·lectivització de les vaqueries, “que s'inspira essencialment en el principi de respecte a la petita indústria” i demana als representants obrers la búsqueda d'una fórmula de conciliació, tot sotmetent a la seva consideració la possibilitat d'anar, en lloc a de a una col·lectivització a una fórmula de tipus cooperatiu.

Durant els dies successius es van celebrar separatament diverses reunions entre el representant de la Generalitat i representants industrials i obrers, en què es va prendre com a base de diàleg la proposta d'adoptar el sistema cooperatiu, i es va discutir la possible representació de l'element industrial.

Els industrials van defensar la seva posició argumentant que eren “petits industrials treballadors amparats per la llei”, que estaven sindicats a la Unió de Rabassaires i que “per tractar-se de ciutadans que aportaven la totalitat dels seus elements de treball, producte de l'esforç continuat de la seva vida, exigien una representació dintre del Consell Directiu de la Cooperariva en projecte”.

Les representacions sindicals per la seva banda es van negar a reconèixer la personalitat als industrials, i la seva representació en el si del consell directiu de la futura cooperativa per entendre que l'element patronal, com a tal classe, ja no existia, però van acceptar la seva representació sempre i quan es presentessin “com a uns companys més de treball, previ l'ingrés en qualsevulga de les dues grans sindicals”.

Finalment el 16 de febrer de 1937 va tenir lloc al Palau de la Generalitat la conjunta reunió de tots els estaments implicats, Generalitat, sindicals i industrials vaquers, per tal de aixecar acte de l'acord definitiu de constitució de la cooperativa, amb representació de tots ells.⁷²

El 29 de març va quedar inscrita amb el número 1878 al registre del Servei de Cooperació, la Cooperativa Integral Vaquera-Lletera de Barcelona amb la finalitat de:

“...organitzar el treball de proveïment de llet a Barcelona, utilitzant el concurs de tots els que estaven ocupats en aquesta feina abans de la constitució de la mateixa, instituint un règim d'igualtat de drets per a tots els treballadors i establint entre ells unes relacions basades en la solidaritat i el respecte mutu.”⁷³

---

72. Font: *Acta de la reunió del 16 de febrer de 1937 al Palau de la Generalitat*. CEHI, Inventari Arxiu Salamanca. Fundació Figueras, caixa 6.1, carpeta 7.

La interpretació que de tot el procés se'n va fer a la *Causa General*, altera l'ordre dels fets i atribueix a la Generalitat de Catalunya una intervenció en sentit contrari al que realment va tenir: “Los Vaqueros Urbanos al iniciarse la revolución marxista, trataron de defender sus intereses agrupándose y constituyéndose en Cooperativa pero bien pronto se impusieron los elementos rojos de Control, hasta que en febrero de 1937 la extinguida Generalidad de Cataluña, a petición de los elementos de la U.G.T. y C.N.T., decretó su colectivización empezando en esta fecha para dichos industriales un periodo de despojo y des-trucción. Hubo luchas entre los patronos y los elementos rojos encargados de las requisas e incautaciones, que motivaron fuertes amenazas del entonces Director de Seguridad de Barcelona, Erolas. En consecuencia, la palabra Colectivización en todo cuanto se refiere a los efectos causados en las industrias y Gremio de Industrias Lácteas, es un sinónimo exacto y completo de destrucción y miseria.” *Informe del Secretario del Sindicato Local de Industrias Lácteas*, 27.III.1941. A.H.N. Fondo Causa General. Caja 1792/1.

73. *Estatuts de la Cooperativa Integral Vaquera-Lletera de Barcelona*. CEHI, Inventari Arxiu Salamanca. Fundació Figueras, caixa 6.5, document 17.

En quant a l'orientació industrial, els estatuts de la cooperativa proposaven la concentració d'estables en una zona expressa dins la ciutat de Barcelona, especificant també que:

“...amb la seva actuació procurarà oferir els majors beneficis possibles al poble consumidor, tant en el que es refereix al preu del producte distribuït com en la qualitat i condicions tècniques i sanitàries de la producció.”

L'Article 13 dels Estatuts establia que:

“Tot soci, lliure d'obligacions especials envers la Cooperativa, pot separar-se de la mateixa notificant-ho, per escrit, en un termini anticipat de quinze dies com a mínimum”

Apel·lant a aquest punt de l'articulat hi va haver industrials vaquers que havent ingressat a la cooperativa obligats pel perill de les incautacions, tan bon punt van veure que la situació política i social es presentava favorable, rectificaven la seva decisió i reclamaven els bens aportats.

La qüestió esdevé preocupant per als sindicats fins al punt que el Secretariat de Catalunya de la U.G.T. adreça una carta la Federació de Cooperatives de Producció i Treball de Catalunya, en què comenta el fet. En la seva resposta Sebastià Flor escriu:

“Nosaltres acceptem que quan s'hagi procedit expropiant-los forçosament, facin prevaleix els seus drets a la menor oportunitat que se'ls presenti. No pas, però, quan voluntàriament decideixen col·lectivitzar els mitjans de producció i de treball. Per aquesta raó, quan es presenten comissions a consultar a aquesta Secretaria, els hi observem que al constituir la Cooperativa significa la renúncia dels drets de propietat dels tallers, fàbriques i tendes amb llurs màquines, instal·lacions, etc; ja que la Cooperativa, el que fa, és col·lectivitzar el treball. I, naturalment, en el cas de que vulguin desfer-se'n, no poden reclamar altra cosa que el compliment de les condicions convingudes per a l'amortització dels bens traspassats.”⁷⁴

Respecte a la Cooperativa Integral Vaquera-Lletera, no s'estalvia gravíssimes acusacions que impliquen a la C.N.T. en una estratègia per fer-se amb el monopoli de llet⁷⁵:

“Tenim referències que la Cooperativa Integral Vaquera-Lletera de Barcelona és una ficció, organitzada de comú acord amb el Sindicat de la C.N.T. per exercir el monopoli de la venda de llet a Barcelona; quin monopoli és d'efectes immorals com s'ha pogut comprovar últimament amb l'augment de la llet a 1'20 pts litre. A uns companys de la U.G.T. que vingueren a aquesta Secretaria per a informar-nos de les intrigues que promovien els elements de la C.N.T. en el si de la Cooperativa al objecte d'anular la personalitat dels companys de la U.G.T. els hi respongué que la organització d'aquesta Cooperativa servia, explotant el nom, per a treure's del davant uns possibles competidors, i valer-se'n de la col·laboració conjunta dels dos sindicats per a realitzar negocis bruts”.

74. *Carta de la Federació de Cooperatives de Producció i Treball de Catalunya al Secretariat de Catalunya de la U.G.T.*, 2.VI.1937. CEHI, Inventari Arxiu Salamanca. Fundació Figueras, caixa 6.5, document 7.

75. Recordem que la central anarcosindicalista controlava també la pràctica totalitat de les indústries làcties a través de l'agrupament “*Indústria Làctea Socializada*”.

Al llarg de 1937 es van continuar produint conflictes entre la Cooperativa i alguns dels seus elements. El 29 de juny el Sindicat Agrícola de Vaquers de Barcelona va adreçar una carta al conseller Josep Tarradellas en què li explicava que els vaquers de Barcelona estaven vivint hores tràgiques i li demanava que intercedís en el seu conflicte:

“...ens permetem recórrer a Vos que sou un genuí representant del partit que amb tor entusiasme votarem el 16 de febrer, per tal de fer-vos recordar que en el darrer Congrés d'Esquerra, suara celebrat, i en la 3 Conclusió aprovada hi du: DENUNCIA COM UNA FORMA DE SABOTATGE A LA NOVA ECONOMIA LES COL·LECTIVITZACIONS IL·LEGALS I LES INCAUTACIONS INJUSTES, FETES AMB FREQUÈNCIA SENSE INTEL·LIGÈNCIA I SENSE CONSCIÈNCIA I ES DEMANA EN BÉ DELS MATEIXOS OBRERS UNA URGENT RECTIFICACIÓ EN AQUESTS INTENTS DESASTROSOS.”⁷⁶

El Consell d'Indústria de la Cooperativa va acordar allotjar totes les vaques de la ciutat de Barcelona en unes quadres determinades, la qual cosa no va agradar gens als ex-patrons alguns dels quals van procedir a retirar-les i a retornar-les als seus locals. A més es va deixar sense feina a alguns membres de la cooperativa a l'hora que s'incorporava a les vaqueries a nous treballadors.

Per tot plegat el 14 de juliol el Conseller d'Economia, Joan Comorera, encarregat pel Govern de la Generalitat de trobar una solució a una qüestió “que per la seva importància afecta a l'ordre públic i als interessos generals del país” va dictar un Laude en què es defensava la vigència del pacte del 16 de febrer i els Estatuts de la Cooperativa, ordenant als ex-patrons que tornessin les vaques als nous locals i al Consell d'Indústria de la Cooperativa que readmetés al treball “tots els que hagin estat eliminats, amb absoluta preferència a tots els que hagin ingressat posteriorment a la constitució de la Cooperativa.”⁷⁷

Vist que els ex-patrons es negaven a complir l'ordre de trasllat de les vaques, el 27 del mateix mes, el Conseller d'Economia va elevar les disposicions del Laude a la categoria d'Ordre administrativa, tot explicant que aquell...

“...tenia per finalitat solventar, no solament una qüestió particular entre els vaquers de Barcelona, sinó arranjar també, provisionalment, un problema d'ordre públic i de subsistències, que afectava, ensems, els interessos generals de l'economia catalana i la nona organització de les empreses industrials i comercials”⁷⁸

Per tot plegat s'imposa als “patrons vaquers de Barcelona”⁷⁹ l'acompliment de les clausules del Laude “sense excusa de cap mena”, “com una imposició dels Poders públics, acordada amb mires als interessos generals dels ciutadans i els de l'economia catalana”. L'Ordre estableix sancions de fins a 5.000 pessetes als qui no l'acompleixin, sense perjudici de ser denunciats “per delicte de sabotatge a la nova economia i desacatament a les mesures del Govern”.

---

76. *Carta del Sindicat Agrícola de Vaquers de Barcelona a Josep Terradellas Joan*, 29.VI.1937. Arxiu Montserrat Terradellas i Macià. Poblet.

77. *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, núm. 197, 16.juliol.1937

78. *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, núm. 210, 29.juliol.1937

79. Curiosament el text fa servir l'expressió “patrons vaquers” tot i que legalment ja no ho eren, perquè s'havien constituït en Cooperativa.

Al setembre el *Diari Oficial de la Generalitat* va publicar un Decret de Presidència en què establia com a textos legals “en absoluta vigència”, els Estatuts de la Cooperativa i el Laude i l'Ordre a que acabem de fer referència, quedant obligats els industrials vaquers a presentar en el termini màxim de quinze dies un inventari-balanç de la situació del seu negoci en el moment de ser incorporats a la cooperativa, “amb l'objecte que llur actiu i passiu pugui ésser reconegut per aquesta entitat, previ el vist i plau del representant del Conseller d'Economia a la seva Junta”.⁸⁰

Un any més tard la problemàtica a discutir, en aquest cas pel Consell d'Economia, ja no està relacionada per l'enfrontament entre obrers i industrials vaquers, sinó per la baixa continuada de la producció i l'irrefrenable pujada de preus. Si l'augment del litre de llet a 1'20 pts va ser considerat “immoral” en el seu moment, ara el que es demana és apujar-lo fins a 3'50 pts.⁸¹

“...l'esmentada petició d'augment de preu ve imposada per l'especial situació que atravesava la Cooperativa Vaquera, donada la impossibilitat de disposar de la necessària alimentació per al bestiar, el que repercuteix considerablement en la producció de llet, disminuint-la i a l'encariment del transport dels pinsos a causa de la manca de braços en el camp i a la del material d'empacar, ço que obliga a transportar-los en gerbes el que repercuteix considerablement en el preu de cost.”⁸²

Davant la petició els membres del Consell es mostren en general reacis a l'augment. Estem a finals de setembre de 1938 i part de Catalunya es troba ja en mans de l'exèrcit franquista:

“Sabem que els llocs dins de Catalunya on es treia més ferratge, estan en mans dels facciosos i, aleshores quada com a base de ferratges el Baix Urgell. Però, el pagès ha fet només una sega d'aufals i tots sabem que si no es sega tres vegades no hi ha manera de donar rendiment. Tots sabem que l'aufals s'enviava en camions de 4 ó 5 tones. Aquí no hi ha cordill ni fil ferro per a fer les paques. I, la “Cooperativa Integral Vaquera” envia camions de 7 ó 8 tones i aquí arriben solament 3, 4 ó 5 tones, el que representa una pèrdua pel preu.”

Per això hi ha qui proposa traslladar les 2.023 vaques que encara queden a la ciutat⁸³ fins “allà on hi ha menjar, en lloc de portar el menjar allí on hi ha les vaques”, una solució que topa amb l'oposició dels pagesos que es neguen a admetre les vaques, “al·legant que les seves les havien hagut de matar per manca de ferratges adequats” la qual cosa també podria acabar passant amb les vaques de Barcelona:

“...si no s'estudia la forma de donar solució a això d'aquí tres o quatre mesos aquestes vaques s'hauran de matar per manca de menjar, perquè seran improductives.”

Finalment i després de moltes deliberacions es va acordar trametre un comunicat al Conseller d'Economia en què es feia constar:

80. *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, IX.1937

81. L'escassetat era tan gran que es va arribar a prohibir la venda de nata en tot el territori de Catalunya per tal de no reduir encara més el volum de llet disponible i “que els infants, malalts i vells no es vegin privats de tan nutritiu element.” *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 7.I.1938

82. *Consell d'Economia de Catalunya. Butlletí de les sessions*, núm. 147, 27.IX.1938. Arxiu Montserrat Terradellas i Macià. Poblet.

83. Abans de la guerra, a començaments de 1936, n'hi havia 8.000 i al setembre de 1937, unes 6.000.

“que, si bé de l'examen d'aquesta petició resulta que transitòriament s'ha d'autoritzar el preu de 3'50 ptes, com que considerem que és impolític seguir aquesta orientació d'augment de preu i que, a part, això, si no es subsanen els efectes que han provocat aquest augment, ens trobaríem d'ací a quatre dies amb una altra petició d'augment, també justificada per l'encariment, els transport, etc. li suggerim que pels mitjans que estiguin al seu abast, vulgui procurar que siguin subsanades tot aquest comú de coses que contribueixen a l'empobriment i a la desfeta total del ram de la indústria.”

A quatre mesos del final de la guerra, el 17 de novembre de 1938, el Consell de Ministres va dictar una ordre classificant la llet, entre altres aliments i materials d'ús i vestit, com a un “article de primera necessitat” la qual cosa comportava que la seva producció, adquisició, distribució i consum passaven a ser coordinats per la Junta Reguladora de Proveïments, que depenia del govern de la República.

La classificació d'un article com “de primera necessitat” suposava també que la Intendència General de Proveïments quedava encarregada d'adquirir-ne la totalitat, per tal de destinar-los al proveïment de la població militar i civil, els seus productors eren obligats a vendre'ls exclusivament a l'Estat.⁸⁴

La Comisión Desagrupadora de la Industria Láctea.

En acabar la guerra i fer-se càrrec de la direcció econòmica les autoritats franquistes, els va caldre desfer tota l'obra col·lectivitzadora impulsada pels sindicats i reglamentada per la Generalitat.

Tal com s'ha explicat en diversos treballs⁸⁵, a partir de la incorporació d'un territori a la “España Nacional”, hi començava a funcionar la “Comisión de Incorporación Industrial y Mercantil” corresponent, que en el cas de Catalunya era la núm.2.

Aquestes comissions tenien, entre d'altres, les següents missions:

- “a) Proponer las medidas y disposiciones de todo orden conducentes a la rápida, disciplinada y ordenada continuidad del trabajo industrial y comercial.
- b) Organizar la más próxima continuidad de dicho trabajo en la industria y el comercio, previa la adopción de aquellas medidas que, en conexión con los organismos competentes, garantices dicha continuidad bajo el mando y la disciplina de legítimos propietarios, afectos al Movimiento Nacional y exentos de culpabilidad, en tal forma, además, que permita separar desde el punto de vista de las responsabilidades y para futuras investigaciones, las actuaciones administrativas y de todo orden durante el ya largo periodo de dominación marxista”.⁸⁶

A cada ram d'indústria funcionava una comissió específica, que en aquells casos en què s'havia produït un agrupament -socialització- d'indústries es constituïa en “Comisión Desagrupadora” per intentar retornar el sector a la situació anterior al 19 de juliol de 1936.⁸⁷

---

84. *Gaceta de la República*, núm. 323, 19.Novembre.1938 i *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, núm. 331, 27.Novembre.1938

85. Vegeu: ARACIL *et al.*, 1999; FABRE, J., 2002.

86. *Boletín Oficial del Estado*, 6.Maig.1938

Totes les persones afectades pels agrupaments havien de presentar davant les comissions, en un termini de 30 dies, una declaració jurada del seu actiu i passiu en el moment en què es va produir l'agrupament “y en el que con la entrada de las fuerzas del Glorioso Ejército Nacional pudo considerarse terminado”.

Les comissions desagrupadores havien d'establir també el grau de perjudici o d'amillorament sofert per cada empresa com a conseqüència de l'agrupament, i també els mecanismes de compensació que calia aplicar en un o altre sentit, en el ben entès que quedaven exclosos de qualsevol indemnització els danys produïts pels bombardeigs.⁸⁸

La “Comisión Desagrupadora de la Industria Láctea”, amb seu al carrer Urgell 71, es va constituir, a petició dels industrials lleters, el 15 de febrer de 1939.

“Los abajo suscritos, en representación de los industriales lecheros cuya relación se acompaña, que constituían el agrupamiento denominado INDUSTRIA LACTEA SOCIALIZADA, domiciliada en la Via Layetana, nº 30 de esta Ciudad, cuyas respectivas fábricas e instalaciones fueron refundidas en el expresado agrupamiento, conceden amplia [sic] autorización a las empresas PRODUCTOS MARINETTE S.A., S.A. LETONA e INDUSTRIAS FRIGORIFICAS S.A. para que en nombre y representación de dichos industriales y bajo la Presidencia y de acuerdo con un señor delegado de esa Excm. Comisión de Incorporación Industrial y Mercantil Nº 2, cuyo nombramiento interesan, procedan a realizar todas las gestiones que estimen conducentes a la más rápida puesta en marcha de sus respectivas instalaciones.”⁸⁹

La presidència va recaure en José Juvé Botí i com a vocals van formar-ne part: José Bosch, de Productors Marinette S.A.; Joan Viader Roger, de S.A. Letona.; i Joan Rimblas d'Industrias Frigoríficas S.A: (Frigo).

Es tractava d'intentar retornar el sector lleter a la situació en que es trobava a començaments de 1936, si més no pel que fa a la propietat i la diversificació empresarial.

“...los industriales lecheros fueron agrupados y colectivizados durante la época roja, constituyéndose dicha colectivización con los bienes de los citados industriales, de que fueron despojados (...) dicha colectivización se denominó Agrupamiento “Industria Láctea Socializada”, la que con los bienes (incluso metálico) de los industriales lecheros y con los que le produjera la explotación de la industria de referencia funcionó hasta la liberación de la zona roja”⁹⁰

87. “Partiendo del principio de que los agrupamientos o concentraciones industriales se formaron por el despojo de todo lo que constituía el capital de las empresas a sus legítimos dueños, la liquidación ha de consistir en primer término en devolver todos los bienes identificables a sus legítimos propietarios.” (*Bases para una disposición ordenadora de los desagrupamientos*. Arxiu Històric de la Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació de Barcelona [AH COCINB]. Fons de la Comisión de Incorporación Industrial y Mercantil nº.2 Caixa 300)

88. “En lo que se refiere a las pérdidas representadas por daños en los inmuebles, solo tendrán la consideración de compensables aquellos que no provengan de accidentes de guerra.” (*Bases para una disposición ordenadora de los desagrupamientos*. AH COCINB. Fons de la Comisión de Incorporación Industrial y Mercantil nº.2 Caixa 300)

89. *Autorització dels empresaris làctics per a ser representats a la comissió desagrupadora*. AH COCINB. Fons de la Comisión de Incorporación Industrial y Mercantil nº.2 Caixa 303)

90. *Dictamen relativo al expediente de descolectivización de la Industria Láctea*, 29.V.1941. AH COCINB. Fons de la Comisión de Incorporación Industrial y Mercantil nº.2 Caixa 303)

Deu mesos després de la seva creació, en una carta adreçada *al Ministro de Industria y Comercio* el president de la comissió explicava quin havia estat el procés seguit fins aleshores:

“El proceso de desagrupamiento ha sido, hasta la fecha el que normalmente se sigue, es decir: el nombramiento en fecha 15 de febrero, de una Comisión desagrupadora formada por tres industriales cuyos establecimientos resultaron afectados por el agrupamiento o concentración, presidida por persona ajena a la industria, nombrada por la Comisión de Incorporación y que actuaría por delegación de la misma”.

Esta Comisión Desagrupadora, inició inmediatamente su labor de liquidación, labor algo compleja, atendida la importancia económica que alcanzó “Industrias lácteas socializadas”.

La Comisión arriba a admetre de manera explícita l'amillorament generalitzat que va experimentar el sector durant l'etapa de socialització:

“... es la de la leche y sus derivados, una industria que requiere para alcanzar un cierto grado de desarrollo y perfeccionamiento técnico, grandes empresas y disponibilidades de capital. Y así, actuando fusionadas durante el dominio rojo las numerosas industrias productoras y transformadoras lograron un relativo perfeccionamiento que se tradujo, aún a costa de la desaparición de varias industrias pequeñas, en la adquisición de modernas instalaciones: estaciones refrigeradoras, modernización de los medios de transporte, remoción de utillaje, etc, etc.”⁹¹

La qual cosa dona peu també a haver hagut d'inventariar nombrosos bens...

“...que no fueron desposeídos a ninguna de las empresas agrupadas pero que fueron adquiridos por la “Socialización” y figuraban por tanto en su activo, al disolverse con la liberación de Barcelona.”

Això va plantejar el problema d'haver de discriminar la veritable propietat d'aquests bens, que no podia reivindicar cap de les empreses concentrades, però que a judici de la comissió:

“...fueron adquiridos con fondos procedentes de las mismas, o con el producto de su inversión, o en general, por la rotación del negocio que a su costa se montó”.

---

91. Una interpretació que són lluny de compartir els dirigents de la C.N.S.: “A pesar de los esfuerzos realizados, y de la labor desarrollada por la Comisión desagrupadora de las Industrias Lácteas creada al ser liberada Barcelona por el Glorioso Ejército Nacional con el único y exclusivo objeto de devolver a sus propietarios los materiales hallados procedentes de robos, requisas y colectivizaciones, la labor económica desarrollada por los Comités de control y colectivizaciones rojos arroja pérdidas tan considerables, que las industrias y comercios dependientes de este Sindicato Local de Industrias Lácteas, necesitarán todavía bastante tiempo para alcanzar el desarrollo, altura y eficiencia que poseían en Julio de 1936.” *Informe del Secretario del Sindicato Local de Industrias Lácteas*, 27.III.1941. A.H.N. Fondo Causa General. Caja 1792/1.

Per tot plegat la CDIL “entendiendo de justicia el equitativo reparto del activo existente, en proporción a los perjuicios que la colectivización o agrupamiento ocasionó a los interesados en el mismo”⁹² va procedir a subhastar aquests bens, que solien ser adquirits per industrials lleters que havien engegat o eren en procés de fer-ho les seves antigues fàbriques acabades de recuperar.

El 6 de juny de 1941, al cap de gairebé dos anys i mig d'iniciar-se el procés de desagrupament, el president de la CIIM núm 2, assenyala en un ofici adreçat al Secretario General Técnico del Ministerio de Industria y Comercio (MIC) que han pogut fer-se càrrec de totes les estacions receptores de llet de la *Industria Láctea Socializada*, a excepció de la de Mollet.⁹³

El conflicte per la propietat de la Central de Mollet resulta il·lustratiu de les lluites internes que ben aviat es van desfermar entre els diversos sectors del mateix Règim per fer-se amb àrees concretes de poder polític i/o de domini econòmic, i en concret les que van enfrontar els sectors representants de la burgesia industrial amb la Falange.

Bàsicament es va tractar d'un enfrontament entre els industrials lleters, representats per la *Comisión de Incorporación Industrial y Mercantil*, i els falangistes de la CNS amb el suport de l'Ajuntament. Uns i altres reclamaven la propietat de la Central de Mollet.

Els industrials pretenien desmantellar-la, retornar als seus anteriors propietaris la maquinària que havia estat reclamada, i subhastar la resta. Mentre que els falangistes eren partidaris d'aprofitar i mantenir operativa la infraestructura creada per la CNT-AIT en temps de la *Industria Láctea Socializada*.

“Para la conveniencia de los Servicios Sindicales, urge tomes posesión de la Central Receptora y Refrigeradora de leche, que en el término municipal de Mollet instaló la Colectivización de la Industria Láctea.

En su día el Servicio Sindical encargado de la recogida y transporte de leche, te comunicará el día para la puesta en marcha de la misma. El alquiler del local corre desde el momento de la toma de posesión, a cargo del Servicio de Abastecimiento del Sindicato Provincial Agro-Pecuario”.⁹⁴

La intervenció del ministre d'Indústria i Comerç va donar la raó a les tesis dels industrials i el 30 de agost de 1940 el *Boletín Oficial de la Provincia de Barcelona*⁹⁵ va publicar un anunci oficial firmat pel president de la CDIL obrint un concurs públic per a l'adquisició de diverses màquines i elements procedents de l'antiga *Industria Láctea Socializada*.

---

92. Ofici adreçat pel president de la *Comisión de Incorporación Industrial y Mercantil* n.º. 2 al Ministro de Industria y Comercio, 20.XII.1939. AH COCINB. Fons de la Comisión de Incorporación Industrial y Mercantil n.º.2 Caixa 303)

93. Ofici adreçat pel president de la *Comisión Liquidadora de la Comisión de Incorporación Industrial y Mercantil* n.º. 2 al Secretario General Técnico del Ministerio de Industria y Comercio, 6.VI.1941. AH COCINB. Fons de la Comisión de Incorporación Industrial y Mercantil n.º.2 Caixa 300)

94. Ofici adreçat pel Cap Sindical Provincial de la C.N.S. al Cap de la Casa Sindical de Mollet. (20.XI.1939). Arxiu Històric de Mollet del Vallès [AHMVA]. Fons de l'Ajuntament de Mollet. Caixa A16 - 4510.

95. BOPB núm 209. p. 3

Però un cop fallada la subhasta, quan els compradors, representants de la “Agrupación de Productores, Industriales y Comerciantes Lecheros”, van anar a Mollet a fer-se dels bens que han adquirit, la dipositària legal es va negar a lliurar-los, seguint ordres de l'Ajuntament.

El 14 de desembre, el president de la CIIM núm 2, Santiago Gotor, adreça un ofici a l'Alcalde Gestor de Mollet demanant explicacions⁹⁶ i el 10 de gener de 1941, l'Ajuntament, li respon amb un extens escrit en què justifica la negativa a permetre la retirada de l'equipament de la central lletera:

“...el edificio fue construido por el extinguido Agrupamiento y la maquinaria e instalación adquiridos por compra efectuada por el mismo, en su totalidad, sin que ninguna máquina de las instaladas, y hoy existentes, fueran de propiedad particular de ningún industrial del ramo establecido con anterioridad.”⁹⁷

L'argumentació de l'Ajuntament proseguia, afirmant que fins i tot en cas -que no admet-, de subhasta de bens de la Central, els beneficiaris haurien de ser els ramaders de Mollet i no els industrials de Barcelona, tenint en compte en els deutes contrets amb els productors per part de la desapareguda *Industria Lactea*:

“...debe esta Alcaldía hacer constar que los primeros perjudicados del Agrupamiento Socializado en período rojo, fueron los productores, o sea los labradores y vaqueros de esta villa, que, no solamente dejaron de percibir las cantidades pendientes de liquidación por entrega de leche, sino que dejáronles sin abonar importantes suministros efectuados en el período que rigió la indicada

Començava així un nou conflicte liderat en aquest cas per les autoritats municipals que també volien mantenir operativa la Central lletera. Un conflicte que acabaria gairebé un any més tard, després de diverses accions legals, i de força, i d'amenaques jurídiques i governatives, amb el desmantellament de la central i la imposició de les tesis dels industrials.

“...se ha logrado el acuerdo en el [desagrupamiento] de la Industria Láctea, haciéndose cargo el adjudicatario de lo que había sido enajenado en subasta por el citado desagrupamiento y sobre el que pretendían derechos el Ayuntamiento de Mollet, y como quiera que en la apreciación de la naturaleza jurídica de parte del material que ha movilizado dicha desagrupadora podrían deducirse derechos a favor del Estado, se ha recabado entreguen al mismo y como transacción, la cantidad de 100.000 pesetas que percibirá esta Comisión para su transferencia al organismo correspondiente.”⁹⁸

---

96. Ofici del President de la Comisión de Incorporación Industrial y Mercantil n.º. 2 a l'Alcalde Gestor de Mollet. (14.XII.1940). AHMVA. Fons de l'Ajuntament de Mollet del Vallès. Caixa A16 - 4510

97. Ofici adreçat per l'alcalde de Mollet al president de la Comisión de Reincorporación Industrial y Mercantil n.º. 2 (10.I.1941). AH COICNB Fons de la Comisión de Incorporación Industrial y Mercantil n.º.2. Caixa 303.

98. Ofici adreçat pel president de la Comisión Liquidadora de la Comisión de Incorporación Industrial y Mercantil n.º. 2 al Secretario General Técnico del Ministerio de Industria y Comercio. (23.V.1941). AH COICNB. Fons de la Comisión de Incorporación Industrial y Mercantil n.º.2. Caixa 300

Bibliografia citada

ARACIL, R., SEGURA, A, OLIVA, J. & PONT, M., 1999. *Empresaris de la postguerra. La Comisión de Incorporación Industrial y Mercantil nº 2. 1938-1942*. Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació de Barcelona, Barcelona.

AZAÑA, Manuel, 1967a. Catalunya en la guerra *in: Obras Completas III*. Ediciones Oasis, Mèxic. pp. 505-510

AZAÑA, Manuel, 1967b. La insurrección libertaria y el “eje” Barcelona-Bilbao *in: Obras Completas III*. Ediciones Oasis, Mèxic. pp. 511-517

BONAMUSA, Francesc, 2004. Economia, finances i col·lectivitzacions industrials. L'estratègia econòmica del Govern de la Generalitat en el nou ordre revolucionari. *In: La Guerra civil a Catalunya (1936-1939)* / [director científic: Josep Maria Solé i Sabaté; director científic adjunt: Joan Villarroya ; director de l'obra: Eduard Voltas]. pp. 54-83. Edicions 62, Barcelona.

BRICALL, Josep Maria, 1970. *Política Econòmica de la Generalitat (1936-1939)*. Edicions 62, Barcelona

CASTELLS DURAN, Antoni, 1992. *Las transformaciones colectivistas en la industria y los servicios de Barcelona (1936-1939)*. Fundación Salvador Seguí, Barcelona.

CASTELLS DURAN, Antoni, 1993. *Les col·lectivitzacions a Barcelona 1936-1939*. Hacer, Barcelona.

CHECA ARTASU, Martí, 2004. *SA, LETONA 1925-2005*. Ambient Gràfic, Barcelona.

CONSELLERIA D'ECONOMIA. GENERALITAT DE CATALUNYA, 1936. *Decret de Col·lectivitzacions*. Edicions de la Conselleria d'Economia, Barcelona.

FABRE, J., 2002. *La contrarevolució de 1939 a Barcelona. Els que es van quedar* [Tesi doctoral]. Universitat Autònoma de Barcelona.

FÁBREGAS, Joan P[orqueras], 1936. Sobre el nou ordre econòmic-social. *Butlletí Trimestral de la Conselleria d'Economia de la Generalitat de Catalunya*, núm 1, Octubre 1936.

LIZARRA, A. de, 1944. *Los vascos y la República Española* (Contribución a la historia de la guerra civil). Ed. Vasca Ekín, Buenos Aires.

PARELLADA, Martí, [1977]. La intervenció de la Generalitat en l'economia catalana. *L'Avenç*. núm 0. p. 49.

PÉREZ-BARÓ, A., 1970. *30 meses de col·lectivisme a Catalunya (1936-1939)*. Edicions Ariel, Barcelona.

PÉREZ-BARÓ, A., 1974. *30 meses de colectivismo en Cataluña: 1936-1939*. Ediciones Ariel, Barcelona.

RIERA LLORET, Cristina, 1993. *Memòries*. [s.n.], Barcelona

Arxius consultats

Archivo Histórico Nacional [A.H.N.]

- Fondo Causa General.

Arxiu Fotogràfic de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona [AF de AHCB]

Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona [AHCB]

Arxiu Històric de la Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació de Barcelona [AH COCINB]

- Fons de la Comisión de Incorporación Industrial y Mercantil nº.2

Arxiu Històric de Mollet del Vallès [AHMVA]

- Fons de l'Ajuntament de Mollet del Vallès

Arxiu Jordi Viader Riera [AJVR]

- Fons Joan Viader Roger.

Arxiu Montserrat Terradellas i Macià. Poblet [AMTM]

Arxiu Nacional de Catalunya [ANC].

- Fons Generalitat de Catalunya (II República).

- Fons del Centre Penitenciari d'Homes

Centre d'Estudis Històrics Internacionals [CEHI].

- Fons D.H. Serie Documents Històrics.

- Inventari Arxiu Salamanca. Fundació Figueras.

Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis

- Col·lecció: Confederación Nacional del Trabajo (CNT).